

Громадянська самба: як протистояти «кольоровим» протистоянням

Георгий Почепцов. Гражданское самбо: как противостоять «цветным» революциям. – М.: Издательство «Европа», 2005. – 88 с. (серия «Технологии»)

В одном городе мы наблюдали картину, которую приняли за религиозное торжество. Дети, одетые в белое, пели, а старшие смотрели на них с уважением и интересом. Позднее в винной лавке... мы спросили наших собутыльников, что за церковный праздник мы видели. «Праздник? – ответили они. – Это была революция».

Робін Джордж Колінгвуд, Автобіографія¹

В українських інтелектуальних колах ім'я Георгія Георгійовича Почепцова особливих представлень не потребує: відомий вчений та досвідчений експерт у галузі державного управління. У попередні роки проф. Почепцов опублікував настільки багато великих праць з різноманітних питань², що, здавалося б, випуск ним невеличкої брошури у м'якій обкладинці мав всі шанси стати абсолютно ординарним, поточним фактом у біографії визнаного трударя науки. Однак тема і час виходу цієї книжки дають підстави говорити, що в даному випадку все ж таки йдеться про досить екстраординарну подію. Дійсно, впродовж 2005-го року мало хто з вітчизняних гуманітаріїв відчував потребу (а якщо й відчував, то проявляв сміливість і, що принципово, знаходив реальні можливості) зайнятися публічною критикою «кольорових революцій», а тим більш – розробкою

¹ Цит. по: Колінгвуд Р.-Дж. Идея истории. Автобиография / Пер. и ком. Ю. А. Асеева. – М.: Наука, 1980. – С. 413.

² Ось далеко не повний перелік книжок Г. Г. Почепцова: *Имидж и выборы. Имидж политика, партии, президента.* – К.: АДЕФ-Украина, 1997; *Имидж: от фараонов до президентов.* – К.: АДЕФ-Украина, 1997; *Имидж-мейкер. Паблік рилейшнз для политиков и бизнесменов.* – К.: РА Губерникова, 1995; *Имиджелогия: теория и практика.* – К.: АДЕФ-Украина, 1998; *Информационно-политические технологии.* – М.: Центр, 2003; *Информационные войны.* – М.: Рефл-бук, 2000; *Информационные войны. Основы военно-коммуникативных исследований.* – Ровно: Волинські обереги, 1999; *Информация & дезинформация.* – К.: Эльга, 2001; *История русской семиотики до и после 1917 года.* – М.: Лабиринт, 1998; *Как ведутся тайные войны. Психологические операции в современном мире.* – Ровно: Волинські обереги, 1999; *Как становятся президентами. Избирательные технологии XX века.* – К.: Знання, 1999; *Коммуникативные технологии двадцатого века.* – М.: Рефл-бук, 1999; *Коммуникативные аспекты семантики.* – К.: Вища шк., 1987; *Национальная безопасность стран переходного периода.* – К., 1996; *Паблік рилейшнз, или как успешно управлять общественным мнением.* – М.: Центр, 2003; *Паблік рилейшнз: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів.* – К.: Знання, 2000; *Пропаганда и контрпропаганда.* – М.: Центр, 2004; *Психологические войны.* – М.: Рефл-бук, 2000; *Стратегический анализ для политики, бизнеса и военного дела.* – К.: Дзвін, 2004; *Стратегия. Инструментарий по управлению будущим.* – М.: Рефл-бук, 2005; *Теория и практика информационных войн.* – Ровно: Волинські обереги, 1999; *Теория и практика коммуникации (от речей президентов до переговоров с террористами).* – М.: Центр, 1998; *Теорія комунікації.* – К.: Видавничий центр "Київський ун-т", 1999; *Тоталитарный человек: Очерки тоталитарного символизма и мифологии.* – К.: Глобус, 1994; *Элементы теории коммуникации.* – Ровно, 1999; *Язык и юмор.* – К.: Вища шк., 1990.

контрреволюційних технологій. Якщо б не місце видання книжки (Російська Федерація), вже одного цього акту «інакомислення» було б достатньо для того, щоб говорити про дану публікацію як про досить цікавий факт. Утім, цікавою вона залишається й без цього. Цікаво, наприклад, те, що книжка видана у московському видавництві з дуже символічною у даному випадку назвою («Європа»). Післямову до книжки написав Константин Крилов – головний редактор журналу з не менш знаковою для нашого випадку назвою «Русский спецназ». А відкриває «Громадянське самбо» привітальна передмова впливового прокремлівського політолога-москвича³ Сергея Маркова:

Книга посвящена феномену цветных революций. Это одна из первых немногих книг на эту тему. Но, без сомнения, в ближайшее время этой теме будет посвящено еще много работ, поскольку цветная революция – это новый тип политических технологий по смене политической власти. ... Ряд удавшихся цветных революций дополнился рядом цветных неудач: в Узбекистане в 2005 году и в Азербайджане – ноябрь 2005 года. Этот опыт помогает нам сформулировать и накапливающиеся методы цветной контрреволюции [с. 3-4]. Мы будем и дальше с нашими коллегами разрабатывать технологии цветных революций и контрреволюций... Такова поступь прогресса. Вперед! [с. 6]

З того, що у наведеному фрагменті прогресом іменується розробка не тільки контрреволюційних, але й революційних технологій, зовсім не слідує, що роботу Г. Почепцова присвячено пошукам якоїсь гегелівської синтези цих двох протилежних суспільно-історичних тенденцій. Скоріше, позицію Почепцова можна порівняти з другим членом діалектичної тріади – антитезою. Це усвідомлює й сам Г. Почепцов: він визнає безперечну першість у створенні методології кольорових революцій за американським політологом Дж. Шарпом, а коло своїх завдань обмежує розробкою прийомів та методик протистояння кольоровим революціям та йменує власне дослідження «Анти-Шарпом» [с. 8]⁴. Свідомо зводячи свої дослідницькі завдання до розробки лише одного з елементів

³ Впродовж всієї книжки Г. Почепцов неодноразово наголошує на тому, що в усіх «кольорових революціях» активну роль відіграє «зовнішній гравець», «третья сила», маючи на увазі країни Заходу і в першу чергу – США. Цей аргумент сам по собі є абсолютно беззаперечним. Інша справа, що використання його в якості сильного пропагандистського аргументу на користь «антикольорових контрреволюцій» буде не дуже ефективним аж до тих пір, поки книжки українських авторів з викладенням контрреволюційних технологій видаватимуться, як це має місце у випадку із «Громадянським самбо», за підтримки «зовнішнього гравця» (у даному випадку – Росії). В цьому плані варто відзначити, що більш пізня та більш розгорнута публікація Г. Почепцова з аналогічної проблематики, хоча й вийшла у тому ж самому російському видавництві, але автором передмови до неї виступив вже не росіянин, а наш колоритний співвітчизник: Почепцов Г. Г. Революция.com. Основы протестной инженерии / Предисловие: Дмитрий Корчинский. – М.: Европа, 2005. – 532 с.

⁴ Г. Почепцов оцінює роль Шарпа таким чином: «... если русская литература вышла из «Шинели» Гоголя, то все постсоветские революции вышли из шинели Дж. Шарпа...» [с. 8]. Автор «Громадянського самбо» посилається на російське видання засадничої праці з методології «кольорових революцій»: Шарп Дж. От диктатуры к демократии. Стратегия и тактика освобождения. – М.: Новое издательство, 2005. В Інтернет-магазині www.amazon.com за 99.99 доларів США на момент написання цього тексту (9 серпня 2006 р.) можна було купити книжку під назвою «From dictatorship to democracy: A conceptual framework for liberation», автором якої значиться Gene Sharp. За наведеними на amazon.com даними, книжку було видано

опозиції «революція – контрреволюція», Г. Почепцов, тим не менш, намагається зберегти імідж неупередженого дослідника. Допомагає йому в цьому класична сцієнтистська міфологема, згідно з якою оціночні судження можуть та мають бути винесені за межі серйозної дискусії:

Вопрос, является ли тот или иной режим достойным замены или поддержки, – политический, а не технологический, поэтому рассматриваться он не будет [с. 8].

Автор даної рецензії має великі сумніви щодо реалістичності та щирості подібних вимог і тому не готовий декларувати власну неупередженість у таких доленосних для його власного життя питаннях, як революції та контрреволюції у власній країні. Це зізнання, зрозуміло, різко знижує «науковий» статус написаного нижче, однак, з іншого боку, дає читачеві підстави розраховувати хоча б на певну людську щирість з боку рецензента.

Отже, що здалося найцікавішим та найважливішим у книжці про опір «кольоровим революціям» людині, яка ставилася і продовжує ставитися до них досить упереджено, а якщо бути вже зовсім щирим – з глибоким скепсисом?⁵

По-перше, як нам здається, у автора «Громадянського самбо» виникли певні утруднення у термінологічній площині. З одного боку, цілком логічним виглядає його зауваження про те, що у виразі «кольорова (або оксамитова) революція» міститься певне лукавство. Революція, як її розуміє Г. Почепцов, передбачає руйнацію старої державної системи та появу принципово нової правлячої еліти [с. 9]. Дехто, звичайно, може заперечити авторові «Громадянського самбо», сказавши, що таке розуміння терміну «революція» є застарілим, однак цьому прихильнику термінологічної новизни, як нам здається, доведеться шукати нове визначення для того, що відбулося у Франції 1789-го

2003-го року. Як за такий короткий проміжок часу вона встигла стати врівень із безсмертною «Шинеллю» Миколи Васильовича Гоголя, не зовсім зрозуміло. Мабуть, йдеться про досить законспірований проект, оскільки цієї епохальної праці немає навіть у електронних каталогах бібліотек Конгресу США (Див: <http://catalog.loc.gov/>) та Гарвардського університету (<http://lib.harvard.edu/>). Це при тому, що робіт, скажімо, самого Г.Г. Почепцова, виданих в Росії або Україні, у Гарвардських колекціях нараховується аж 18, а в бібліотеці Конгресу – 20 (зокрема – обидві роботи 2005-го року – «Громадянське самбо» та «Революція.com»!).

⁵ Філософ може собі таке дозволити, бо є на кого рівнятися. Наприклад: «Весь поглощенный идеей подчинения природы интересам человека и совершенствования самой природы человека, Декарт даже не помышляет о необходимости изменения или хотя бы улучшения общественного строя» (Асмус В.Ф. Декарт. – М.: Высш. шк., 2006. – С. 84). Або, скажімо, так: «Революция есть догнивание старого режима. И нет спасения ни в том, что начало гнить, ни в том, что довершило гниение» (Бердяев Н.А. Новое средневековье (раздел «Размышления о русской революции»)). Далеко не всі ті вітчизняні філософи, які гордо йменують себе прихильниками європейських цінностей, слідуєть зразку стовпа європейської раціональності або заклику одного з дуже небагатьох своїх співвітчизників-філософів, які отримали визнання на батьківщині Декарта. «Кольорові» філософи України не часто згадують про те, з якою недовірою ставився до революцій та революціонерів такий авторитетний європейський мислитель, як Макс Вебер. Скоріше, вони є відкритими або прихованими послідовниками європейських мислителів зовсім іншого гатунку. Вслід за Карлом Марксом та Карлом Поппером вони намагаються якомога скоріше змінити світ на краще. Однак, як здається авторів цих рядків, завдання філософії зовсім не в тому, щоб змінити світ, а в тому, щоб його зберегти.

або в Росії 1917-го року. Г. Почепцов цілком має рацію, коли говорить, що в результаті «кольорової революції» до влади приходить не стільки нова, скільки *ущемлена* частина старої еліти і тому ці процеси заслуговують іншої назви [с. 9]. Але якої?

У висловах Г. Почепцова з цього приводу спостерігається певна неузгодженість. В якості головної альтернативи «кольоровій (оксамитовій) революції» він пропонує вираз «кольоровий (оксамитовий) путч»⁶. Але майже одночасно Г. Почепцов визнає, що використання слова «путч» у даному випадку не дуже збігається з фактажем, оскільки лідери «кольорових путчів», якщо б вони були путчистами у його власному розумінні, мали б брати владу «чисто военными и силовыми средствами» [с. 9]. Остаточного розв'язання цієї суперечки на сторінках «Громадянського самбо» нам знайти так й не вдалося. Г. Почепцов намагається відстояти правомірність свого термінологічного вибору, говорячи, що в даному випадку йдеться про такий специфічний путч, який здійснюється «теми, кто не располагает мобилизованной военной силой» [там само]⁷, однак деінде все ж таки замінює «путч» на менш воєнізований (і, як на нашу думку, більш придатний) термін – «переворот» [див., напр.: с. 34-35].

Однак, говорячи про те, що «кольоровий путч» це такий путч, який здійснюється без використання військової сили, Г. Почепцов не забуває про те, що ця сила залишається у розпорядженні противників «путчу», тобто у старої влади. За його спостереженнями – і з цим важко погодитися лише на емоційному рівні, – «бархатные революции на пространстве СНГ проходят в *самых демократических* (курсив мій. – В.М.) странах». Так, ця думка звучить дещо екстравагантно, але з логічної точки зору виявляється досить обґрунтованою:

Власть считает невозможным применить «диктаторские» методы и выходит за рамки демократических процедур, и именно это в ряде случаев становится залогом ее поражения» [с. 10].

Звучить досить реалістично, однак далі виникає серйозне утруднення: як слід інтерпретувати це реалістичне спостереження тим державам та їхнім керівникам, які хочуть уберегтися від «кольорових путчів»? Як рекомендацію використовувати недемократичні процедури та диктаторські методи? С. Марков розв'язує це утруднення за допомогою риторичного кульбіту. Звертаючись до «позитивного» досвіду Узбекистану, він говорить про «эффективное, хотя, возможно, и с чрезмерным применением насилия, подавление» [с. 4]. Де та межа, за якою використання насильства стає надмірним, С.

⁶ перша глава книжки так й називається – «Бархатный путч».

⁷ В іншому місці Г. Почепцов визнає, що вираз «оксамитовий путч» є «неполиткорректным», але й цього разу знаходить певні аргументи для того, щоб продовжити його використовувати [с. 12].

Марков не уточнює. Відчувається лише, що йому більш до вподоби азербайджанський сценарій: влада в особі Ільхама Алієва «не ожидает пассивно революции», а діє на упередження, зокрема – заздалегідь ліквідує штаб революції [с. 5].

В свою чергу Г. Почепцов у главі, що присвячена безпосередньо пошуку та формулюванню стратегій контрреволюції [с. 45-64], наводить ще декілька прикладів усунення загрози переростання антиурядових виступів у «кольоровий переворот». Ось, скажімо, як він описує ситуацію, що мала місце у Вірменії після президентських виборів у березні 2003-го року:

Марши протеста, проходившие в течение двух недель, были достаточно многочисленными. Последняя и самая массовая акция завершилась призывами к смещению президента, выступления ораторов перемежались концертными номерами. Однако после полуночи полиция *применила водометы и наутро были произведены аресты* (курсив мій. – В.М.) представителей оппозиционных партий [с. 47].

Є у цій главі й низка прикладів із досвіду країн дальнього зарубіжжя: Бірма-1988, Китай-1989, Венесуела-2002. У заходах, які дозволили контрреволюційним силам цих країн відсвяткувати перемогу, Г. Почепцов знаходить певні ізоморфні структури, що помітні й в описаному вище вірменському випадку. У Бірмі «войска открыли огонь по демонстрантам» [с. 51]; у Китаї «...ночью войска разгоняют студентов, очищая площадь, в том числе с применением огнестрельного оружия» [с. 50]. Дещо іншою була ситуація у Венесуелі, однак й там влада залишилася в руках антизахідного вождя за рахунок військової сили – парашутно-десантної дивізії, що до певного часу була прихована у коридорах президентського палацу [с. 48].

Зберігаючи вірність проголошеному на початку книжки принципу свободи від оціночних суджень, Г. Почепцов просто констатує той факт, що більшість успішних контрреволюцій ставали успішними завдяки використанню сили. Однак, з іншого боку, не слід демонізувати автора «Громадянського самбо» й уявляти його однозначним апологетом контрреволюційного терору. В підрозділі під назвою «Інструментарій контрреволюції» він, навпаки, формулює низку *несилових* заходів, своєчасне запровадження яких є, на його думку, надійним засобом для упередження «кольорових революцій». Як це не дивно, значна частина цього несилового («інструментарію контрреволюції») мало чим відрізняється від того, за що, як правило, ратують й революціонери.

... нормальная информационная среда... нормальная политическая среда... нормальная элитная среда, требующая построения новой системы образования; новые системы иерархического личностного роста, позволяющие человеку находиться в комфортных условиях не только в политике или парламенте, но и в бизнесе или литературе и искусстве; усиление помощи молодежной среде, которая не должна оказаться перед закрытыми воротами после получения высшего образования... [с. 58].

Однак найбільш принциповою для нас є дещо інша закономірність, що стає все більш помітною у процесі ознайомлення із численними «інструментами контрреволюції», які перелічує Г. Почепцов. Переважна більшість прийомів контрреволюційного бою, що описуються у *«Громадянському (курсив мій. – В.М.) самбо»*, адресована зовсім не громадянам, а особам, що стоять при владі. Навряд чи окремому громадянину та навіть досить потужній асоціації громадян під силу застосування таких прийомів, як, скажімо:

... блокировка распространения дестабилизирующей информации (газет, листовок и т.д.) [с. 60]; ... меры по ограничению доступа иногородних в столицу; ... эффективные агентурно-оперативные меры по установлению организаторов и активных участников митингов, их нейтрализации [с. 63].

Зрозуміло, у зв'язку з вищесказаним виникає спокуса звинуватити автора у тому, що назва книжки є неадекватною, бо не відображає її справжнього змісту. Однак це було б не зовсім вірно. Так, список ефективних контрреволюційних інструкцій, які може почерпнути для себе з книжки Г. Почепцова окремий громадянин, є не дуже довгим. Але дещо все ж таки знайти можна.

Скажімо, автору даної рецензії (закоренілому приватному контрреволюціонеру) найбільш до вподоби прийшлося наявне в *«Громадянському самбо»* ідке порівняння «кольорових революцій» з мильними операми [с. 15-18]. Обидва феномени є продуктами культмасового призначення. Невід'ємними компонентами як кольорових революцій, так й мильних опер є надзвичайно пафосна героїка та вкрай нав'язлива демонологія. Персонажі та споживачі обох квазіміфологічних⁸ систем перебувають у чорно-білій, двомірній системі координат. Як в «кольорових революціях», так й в класичних серіалах⁹ йде запекла боротьба між абсолютно морально чистими героями («з абсолютно чистими руками») проти абсолютно аморальних злодіїв. Останніх, не витрачаючи часу на суд та слідство, з легкістю можна публічно називати бандитами та відсилати до тюрем. У затаєного глядача серіалу, так само як й в ентузіаста «кольорової революції» немає потреби

⁸ «Квазіміфологічних» – тому, що, на відміну від справжніх (тобто природних) міфів у них є автори.

⁹ Маються на увазі не якісь російські підроби останніх часів (скажімо, «Доктор Живаго» Александра Прошкіна або «Принцеса та злидень» Дмитрія Месхієва), а класика жанру – «Рабіня Ізаура», «Просто Марія» тощо.

дотримуватися презумпції невинності. Адже в кінцевому рахунку й глядачеві мильної опери, й учаснику «кольорової революції» стає зрозуміло (комусь раніше, комусь пізніше – залежить від віку, статі, емоційного стану, впливів з боку оточення та багатьох інших чинників), що все дійство відбувається у віртуальному просторі, що переможці та переможені радіють та страждають, люблять та ненавидять, приятелюють та ворогують, назавжди рвуть із жахливим минулим та миттєво стрибають у фантастичне майбутнє лише віртуально. Як у маскарадї. Український пост-революційний досвід, особливо – події липня-серпня 2006 р. – найкраще тому підтвердження.

Виявляється, що для того, щоб на сцену повернулися розгромлені у попередньому акті контрреволюціонери, зовсім не обов'язково слідувати деяким з рекомендацій, що наводилися Г. Почепцовим, та, скажімо, відмінити виставу за допомогою полі-мілі-ціантів із водометами. Треба просто пам'ятати, що на касове шоу неминуче чекає продовження¹⁰, і, спираючись на це знання, спостерігати-споживати із задоволенням. У сучасному блакитно-помаранчево-біло-червоно-малиново-бенетоновому світі тотального консьюмерізму фестиваль триватиме доти, доки режисери-виробники, артисти-товари та глядачі-споживачі триматимуться разом, гуртуючись навколо подіуму-ринку, що створений сучасними ЗМІ¹¹. А в наші дні ця згуртованість є міцною як ніколи. Бо зараз вона глобальна (а останнім часом ще й здебільшого безпроводна). В цьому суть того самого «зовнішнього глобального проекту», від якого Г. Почепцов застерігає своїх читачів у «Висновках» [с. 75-76], але який насправді давно вже став внутрішнім для переважної більшості *Homo Post-Soveticus* – як тих, що підтримують «кольорові революції», так і тих, що їм протистоять. За наших часів, щоб відмовитися від культу глобального споживання, треба бути еретиком рівня Джордано Бруно.

З усього цього читач-контрреволюціонер (революціонери теж можуть долучитися, запрошуються усі¹²) може зробити для себе такий висновок: якщо визнати припустимим порівняння «кольорових революцій» із таким латиноамериканським дивом, як мильні опери, тоді, можливо, найкращою технологією ГРОМАДЯНСЬКОГО (тобто індивідуально-людського, а не урядово-державного, і навіть не громадсько-недержавного!) опору цим самим операм має бути зовсім не азіатська бойова техніка (самбо), а ще одне з багатьох незрівнянних творінь латиноамериканської культури – чудовий бразильський танець самба!

¹⁰ Або більш наукоподібно: «Эсхатология всегда является чужеродным элементом в истории» (Коллингвуд Р-Дж. *Вказ. праця*. – С. 54)

¹¹ Г. Почепцов присвячує ролі ЗМІ окремий параграф – «Машина для создания виртуальностей» [с.23-28].

¹² Насправді ми один без одного жити не можемо. Як казав цитований вище британський мислитель: «... я революціонер, но, как другие революционеры, я могу только благодарить бога за то, что есть реакционеры. Они делают спор ясным» (Коллингвуд Р-Дж. *Вказ. праця*. – С. 352).